

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364-3-058.862:347.641(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>

Ольга СУЛІМЕНКО

аспірантка кафедри соціальної роботи, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61000

ORCID: 0000-0001-9645-9593

Бібліографічний опис статті: Суліменко, О. (2022). Надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 89–94, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДІТЯМ-СИРОТАМ ТА ДІТЯМ, ПОЗБАВЛЕНИМ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

В умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України в 2022 році різко зростає кількість соціальних проблем та ризиків. Перед державою постали нові завдання для забезпечення соціально-правового захисту громадян. Виконання цих завдань можна досягти шляхом надання якісних соціальних послуг як на державному, так і місцевому рівнях. У науковій статті авторкою розглянуто питання надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді. Розкрито сутність, визначено потреби та ресурси означеної категорії, які є актуальними на місцевому рівні. Проаналізовано поняття «соціальні послуги», «територіальна громада», «об'єднана територіальна громада», та головні принципи надання соціальних послуг дітям в умовах воєнного стану в Україні. Визначено головних суб'єктів, що надають соціальні послуги – соціальні служби та об'єкти діяльності означених суб'єктів. Відзначено, нагальну проблему сьогодення та важливість організації роботи з використанням інтегрованого підходу в наданні соціальних послуг дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківського піклування. Окреслено коло соціальних проблем, ризиків, які визначають основні форми та методи надання соціальних послуг цій категорії дітей. З'ясовано, що не дивлячись на те, що Україна перебуває у стані війни, проводиться соціальна робота по влаштуванню дітей в сімейні форми виховання. Визначено, що процес удосконалення соціальної роботи з дітьми означеної категорії в об'єднаній територіальній громаді в умовах воєнного стану можливий та потребує нових підходів в діяльності структур, причетних до роботи з дітьми. Зазначено, що надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді розвивається як один з пріоритетних напрямків, як на державному так і місцевому рівнях.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, децентралізація, діти-сироти, соціальні послуги, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальна робота, соціальний захист, воєнний стан, готовність до роботи у об'єднаній територіальній громаді, фахівці соціальних служб.

Olha SULIMENKO

Postgraduate Student at the Department of Social Work, KZ "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, av. Rustaveli, 7, Kharkiv, Ukraine, 61000

ORCID: 0000-0001-9645-9593

To cite this article: Sulimenko, O. (2022). Nadannia sotsialnykh posluh ditiam-syrotam ta ditiam, pozbavlenym batkivskoho pikluvannia, v ob'iednani terytorialnii hromadi [Provision of social services to orphans and children deprived of parental care in the united territorial community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 89–94, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>

PROVISION OF SOCIAL SERVICES TO ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITY

In the conditions of a full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine in 2022, the number of social problems and risks has increased sharply. The state faced new tasks to ensure social and legal protection of citizens. The fulfillment of these tasks can be achieved by providing quality social services at both the state and local levels. In the scientific article, the author considered the issue of providing social services to orphans and children deprived of parental care in the united territorial community. The essence is revealed, the needs and resources of the specified category, which are relevant at the local level, are determined. The concepts of "social services", "territorial community", "united territorial community" and the main principles of providing social services to children under martial law in Ukraine are analyzed. The main entities that provide social services have been identified - social services and the objects of activity of these entities. The urgent problem of today and the importance of organizing work using an integrated approach in the provision of social services to orphans and children deprived of parental care are noted. The range of social problems and risks that determine the main forms and methods of providing social services to this category of children is outlined. It was found that despite the fact that Ukraine is in a state of war, social work is carried out to place children in family forms of education. It was determined that the process of improving social work with children of the specified category in the united territorial community under martial law is possible and requires new approaches in the activities of structures involved in working with children. It is noted that the provision of social services in the united territorial community is developing as one of the priority areas, both at the state and local levels.

Key words: *united territorial community, decentralization, orphans, social services, children deprived of parental care, social work, social protection, martial law, readiness to work in a united territorial community, social service professionals.*

Актуальність. Внаслідок реформи децентралізації сформувався новий устрій, органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень, зокрема для забезпечення соціально-правового захисту населення. Саме децентралізація передбачає формування спроможних територіальних громад та ефективно самоврядування на території зазначених громад. На державному рівні потребує застосування інтегрованого підходу до реформи системи соціального захисту населення. Слід зазначити, що з прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» розпочалася реформа соціальних послуг в Україні й набула інституційного виміру. Перехід повноважень до територіальних громад забезпечується виконанням на горизонтальному та вертикальному рівнях. Впровадження інтегрованого підходу вимагає від територіальних громад чітких кроків. В умовах сьогодення перед об'єднаною територіальною громадою все більше актуалізується питання надання якісних соціальних послуг. Важливим інструментом щодо підтримки вразливих верств населення, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є система надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. В сучасних реаліях необхідним є впровадження якісних, нових технологій, забезпечення та надання соціальних послуг, які відповідають запитам клієнтів та вдосконалюють рівень життєдіяльності. Отже, можна сказати, що метою

реформування соціальних послуг є створення конкурентного ринку соціальних послуг, підвищення їх якості та доступності. Із виникненням військового конфлікту у східній Україні у 2014 році, в подальшому повномасштабним вторгненням росії на територію України в 2022 році кількість дітей, які залишилися без батьківського піклування значно зросла, тому, за необхідності та особливої актуальності набуває питання надання соціальних послуг зазначеній категорії в об'єднаній територіальній громаді.

Аналіз досліджень. Визначення питання «громада», проблематику організації на місцевому рівні соціальної роботи, діяльності відповідних фахівців в територіальній громаді розглядали дослідники, зокрема: Т. Алексеєнко, А. Аніщенко, Д. Барнс, Дж. Баккет, О. Безпалько, Д. Лиховід, П. Матесіч, Б. Монсей, М. Пейн, Ф. Тьонніс, Т. Семигіна, М. Сент Паул та ін.; питання інтегрованих соціальних служб були предметом досліджень дослідників І. Звервої, Л. Ільчук, В. Литвиненко, Ж. Петроцько, Ю. Попик, В. Ротар та ін.; питання якісного забезпечення надання соціальних послуг розглядали такі науковці К. Дубич, Ю. Горемикіна, Л. Белкіна, Л. Калугіна, Р. Колбас, Г. Кучер, В. Литвинюк, С. Мельник, І. Пінчук, Т. Сич та ін.

Метою статті є аналіз надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Варто звернути увагу, що Національна сервісна соціальна служба та регіональні центри соціальних служб надають територіальним громадам координаційну, методичну підтримку з питань організації надання соціальних послуг та дотримання прав дітей. Також, слід відзначити диджиталізацію соціальних послуг запроваджених у державному секторі, як сервіси в документообігу, електронні реєстри, безпосередня робота з клієнтами, інформування широкої громадськості і цільових аудиторій. Завдяки цьому покращилась організація роботи, оптимізовано час для прийняття рішення, забезпечено інформаційну доступність до соціальних послуг громадян.

Визначення поняття «соціальні послуги» наведено в Законі України «Про соціальні послуги» - це дії спрямовані на подолання, профілактику та мінімізацію складних життєвих обставин окремих індивідів або родин. Складні життєві обставини це події та чинники, що несуть в собі негативний вплив на життєдіяльність, здоров'я (психоемоційне та фізіологічне), розвиток індивіда, які особа/сім'я не може самостійно подолати (Закон України, 2019). Ми погоджуємось із визначенням соціальних послуг, наданим К. Дубич, яка зазначає, що це сукупність заходів, які вживаються різними надавачами послуг для подолання кризових ситуацій соціального становища клієнтів на індивідуальному або груповому рівні, інтеграції/ресоціалізації їх нормального життя (Дубич, 2015, с. 53).

Територіальну громаду розглядають, як первинну ланку місцевого самоврядування, об'єднання людей, що мешкають на певній, географічно визначеній території, характеризуються налагодженістю різнопланових зв'язків, спільністю інтересів, орієнтованістю на добробут громади і кожного її члена, активною участю у розвитку та покращенні умов проживання у ній (Слозанська, 2019, с. 97). Об'єднані територіальні громади є видом територіальних громад, які утворювалися в результаті реформи децентралізації шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст.

До головних суб'єктів, що надають соціальні послуги відносять соціальні служби. Це поняття широко вживається, як в науці, так і на практиці. Українські дослідники Т. Семигіна,

І. Мигович до соціальних служб відносять підприємства, установи та організації різних форм власності і відомчої підпорядкованості, а також громадяни, які надають соціальні послуги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги (Семигіна, Мигович, 2005, с. 246).

Розглядаючи об'єднану територіальну громаду слід зазначити, що основним суб'єктом в ній є фахівець з соціальної роботи, зокрема фахівець соціальних служб, спеціаліст служб у справах дітей. Фахівець з соціальної роботи – має професійну підготовку, кваліфікацію щодо визначеної спеціалізації та компетентний виконувати різні види соціальної роботи, використовуючи професійно-етичні норми та принципи професійної діяльності (Моргай, 2017, с. 203). Для реалізації чинного законодавства України у сфері надання соціальних послуг актуальною та необхідною у діяльності об'єднаної територіальної громади є саме наявність фахівців, які повинні забезпечувати повну конфіденційність відносин з отримувачами цих послуг та нести відповідальність за дотримання етичних, правових норм. Саме розвиток професійної компетентності розпочинається з отримання відповідної спеціальності у закладі вищої освіти та продовжується удосконалюватися на робочому місці за допомогою курсів підвищення кваліфікації, тренінгів, вебінарів, онлайн занять, тематичних програм, проєктів та окремих заходів професійного розвитку.

До об'єктів означеної діяльності ми можемо віднести, сім'ї, в яких виховуються діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, сім'ї та діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщені особи, які виступають в якості отримувачів соціальних послуг.

Особливість соціальної роботи на місцевому рівні полягає у захисті дітей означеної категорії від соціальних ризиків (погіршення стану здоров'я, несприятливий психологічний клімат в сім'ї, навчальному закладі, настання нещасного випадку, втрати доходів у зв'язку з хворобою, інвалідністю, старістю, відсутністю попиту на працю тощо), недопущенні різкої матеріальної/соціальної нерівності, забезпеченні на високому рівні соціального захисту дітей означеної категорії у вигляді доступу на

території відповідної територіальної громади до якісних соціальних послуг.

Неможливо оминати увагою питання специфіки соціальної роботи з визначеною категорією. Фахівець, зустрічаючись з дитиною та його законним представником, повинен, вивчити їх потреби, спланувати свої дії по втручанню в ситуацію, що склалася, прийняти рішення, встановити пріоритетність завдань, здійснити контролюючу функцію, тобто по суті виконати роль менеджера. Незважаючи на те, яку організацію, установу або якийсь його відділ очолює фахівець в пріоритеті завжди має бути забезпечення умов безпосередньої його взаємодії з клієнтом і можливостей для надання клієнтові максимальної допомоги з урахуванням гендерночутливого підходу. Беручи до уваги сказане вище, алгоритм роботи з дітьми означеної категорії, в об'єднаній територіальній громаді має передбачати: виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; проведення оцінки потреб; надання соціальних послуг; оцінка ефективності роботи; підтримка сім'ї після надання соціальних послуг.

Важливе значення має організація роботи з використанням інтегрованого підходу в наданні соціальних послуг дітям означеної категорії (своєчасне виявлення, профілактика, отримання різних видів соціальної підтримки). Інтегровані соціальні послуги передбачають комплексне надання послуг соціального захисту, де на рівні об'єднаної територіальної громади контактна особа є єдиною для клієнтів, яка приводить їх до повного пакету соціальних послуг, що надаються постачальниками (Ільчук, 2018, с. 119).

На рівні об'єднаної територіальної громади одним із кроків у створенні інтегрованого підходу є забезпечення міжвідомчої взаємодії (співпраця служби у справах дітей, управління соціального захисту, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, комітету у справах сім'ї, молоді та спорту, закладів освіти, охорони здоров'я, громадських організацій, благодійних фондів тощо. Метою яких є спільне досягнення цілей. Один з прикладів, це діяльність Комісії з питань захисту прав дитини) та міждисциплінарного підходу. Всі ці дії мають бути синхронними, узгодженими та комплексними. Таким чином, сьогодні пріоритетним в об'єднаній територіальній громаді є питання надання соці-

альних послуг дітям означеної категорії. Проте існує коло проблем, які впливають на якість.

Одним із головних завдань об'єднаної територіальної громади є вирішення соціальних проблем жителів, зокрема дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування відповідної громади, розвиток сфери надання соціальних послуг, розширення переліку цих послуг, підвищення якості та їх доступності (за допомогою методів регулярних соціологічних опитувань, анкетувань тощо), що в сукупності забезпечить покращення життя громади.

Потужним інструментом у виконанні зазначеного завдання є інтеграція зусиль об'єднаної територіальної громади з підприємцями, волонтерами, громадськими організаціями, релігійними громадами, які можуть надати допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, представляючи разову/багаторазову підтримку, придбання необхідних інструментів, матеріалів для розвитку талантів та здібностей, оплата гуртків/секцій, робочі місця тощо. Головна мета – це бажаний майбутній стан об'єднаної територіальної громади.

Останнім часом зростає тенденція влаштування дітей означеної категорії до сімейних форм виховання, що є позитивним, як у громадському контексті, так і в особистісних аспектах. Цього вдалося досягти завдяки змінам в чинному законодавстві України, зокрема: тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, в прийомній сім'ї/дитячі будинки сімейного типу, а у разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до зазначених форм влаштування на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги, чи за спрощеною процедурою може влаштовуватися під опіку/піклування родичів (Постанова Кабінету Міністрів України, 2022). Але це, на жаль, не вирішує всіх проблем дітей, зокрема їх соціальної адаптації, тому постає необхідність розробки та впровадження різних форм та методів соціальної адаптації дітей з використанням індивідуального підходу, який передбачає саме опору на індивідуальні якості дитини.

Необхідно зазначити, що питання оздоровлення дітей зазначеної категорії останнім часом зазнає труднощів під час реалізації. Пріоритетним напрямом, як держави, так і об'єднаної територіальної громади залишається питання оздоровлення та відпочинок дітей в дитячих таборах за рахунок державного, місцевого бюджетів. Але враховуючи активні бойові дії на території України, введення воєнного стану головною проблемою в оздоровленні дітей залишається диспропорція в кількості місць в таборах, значна кількість бажаних, що призводить до черг та неможливості оздоровити всіх дітей цієї категорії на пільгових умовах. Тобто, відбувається фактичне декларування надання соціальних послуг всім дітям означеної категорії, а фактично отримати таку соціальну послугу кожна дитина не може.

Також заслуговує уваги, те що з початком війни в надавачів соціальних послуг значно додалося роботи. Це пов'язано з тим, що частина фахівців евакуювалися, і на тих фахівців, які залишилися, лягло подвійне навантаження. Водночас, з очевидних причин, збільшилася кількість дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок війни, окупації певної частини нашої території російськими військами на практиці ми маємо те, що сьогодні не можливо провести точні підрахунки дітей означеної категорії, дослідити стан надання соціальних послуг та функціонування ринку таких послуг в Україні.

Окреслене коло соціальних проблем, ризиків визначають основні форми та методи надання соціальних послуг цій категорії дітей. До найбільш вагомих відносимо: надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування їх до сімейних форм виховання, організацію догляду, освіти, лікування, дозвілля, виправлення, реабілітації, усиновлення, патронажу, психологічні послуги дітям зазначеної категорії та їх законним представникам, інформування тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що під час надання соціальних послуг пріоритетними є саме на рівні об'єднаної територіальної громади модернізація цих послуг, розроблення індивідуальних соціальних послуг, які б відповідали потребам дитини. Це можуть

бути організація гарячих сніданків/обідів в загальноосвітніх навчальних закладах, які допоможуть зекономити фінансові ресурси сім'ї; групи продовженого дня, що дасть змогу законним представникам дитини бути впевненими, що їх діти доглянуті, вивчили уроки, в той час коли вони працюють; дозвілля (секції, гуртки, заклади додаткової освіти, за допомогою яких кожна дитина може розвивати свої здібності, таланти); відновлення та/або підтримання психологічно-емоційного стану дитини; включення дитини до соціального середовища; адаптація до нових життєвих умов; соціалізація; оформлення державної допомоги, пільги в онлайн-режимі та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Важливо відзначити, що як на державному, так і місцевому рівнях виникли нові соціальні проблеми, ризики та набули підвищеної уваги наявні. Перед державою та об'єднаними територіальними громадами стоять завдання по-перше, зниження кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування, а по-друге забезпечення соціально-правовим захистом дітей означеної категорії. Це вимагає здійснення комплексу заходів, перетворень в цьому напрямку, які сприятимуть розвитку ефективної системи надання соціальних послуг та розробки шляхів вирішення соціальних проблем, ризиків.

Зважаючи на великі наслідки та виклики сьогодення, які кидає війна існує потреба в формуванні ринку соціальних послуг. Сучасні звільнені від окупантів території перебувають в зруйнованому та жахливому станах, на яких відсутні державні соціальні служби. За таких обставин соціальні послуги надаються військовими, волонтерами, небайдужими громадяни. На сьогодні важливим напрямом діяльності в системі надання соціальних послуг громадянам, в тому числі дітям зазначеної категорії є забезпечення окупованих та звільнених територій гуманітарною, соціально-психологічною, юридичною допомогою, яку активно надають соціальні служби, волонтерські та міжнародні організації.

Підсумовуючи, можна сказати, що система надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді повинна у подальшому вдосконалюватися, розвиватися та реформуватися відповідно до вимог часу та потреб суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (Дата звернення 28.11.2022).
2. Дубич К.В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Дубич Клавдія Василівна. Київ : НАДУ, 2015. 436 с.
3. Слосанська Г.І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль : ТернНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 687 с.
4. Семигіна Т.В. Мигович І.І. Вступ до соціальної роботи: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 303 с.
5. Моргай Л.А. Професійно-етична діяльність соціального працівника. *Збірник наукових праць (Херсонського державного університету). Педагогічні науки*. 2017. Вип. 78 (2). С. 200-203.
6. Ільчук Л.І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 116-123.
7. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349/ Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення 25.11.2022).

REFERENCES:

1. Pro sotsialni posluhy (2019) : Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 p. № 2671-VIII. [About social services]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
2. Dubych, K.V. (2015). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia systemoiu nadannia sotsialnykh posluh [Mechanism of state management of the system of providing social services]. *Doctor's thesis*. Kyiv : NADU [in Ukrainian]
3. Slozanska, H.I. (2019). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u terytorialnykh hromadakh [Theory and practice of future social workers training for the work in territorial communities]. *Doctor's thesis*. Ternopil : TernNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].
4. Semyhina, T.V., Myhovych, I.I. (2005). Vstup do sotsialnoi roboty [Introduction to social work]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
5. Morhai, L.A. (2017). Profesiino-etychno diialnist sotsialnoho pratsivnyka [Professional and ethical activity of a social worker]. *Zbirnyk naukovykh prats (Khersonskoho derzhavnoho universytetu). Pedagogichni nauky – Collection of scientific papers (Kherson State University). Pedagogical sciences*, 78 (2), 200-203 [in Ukrainian].
6. Ilchuk, L.I. (2018). Rozvytok systemy intehrovanykh sotsialnykh posluh v umovakh detsentralizatsii (na prykladi obiednanykh terytorialnykh hromad) [Development of the system of integrated social services in conditions of decentralization (on the example of united territorial communities)]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social and labor relations: theory and practice*, 1, 116-123 [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo zakhystu prav ditei na period nadzvychainoho abo voiennoho stanu : vid 22 bereznia 2022 r. № 349 [On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the protection of children's rights during a state of emergency or martial law]. Kabinet Ministriv Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].